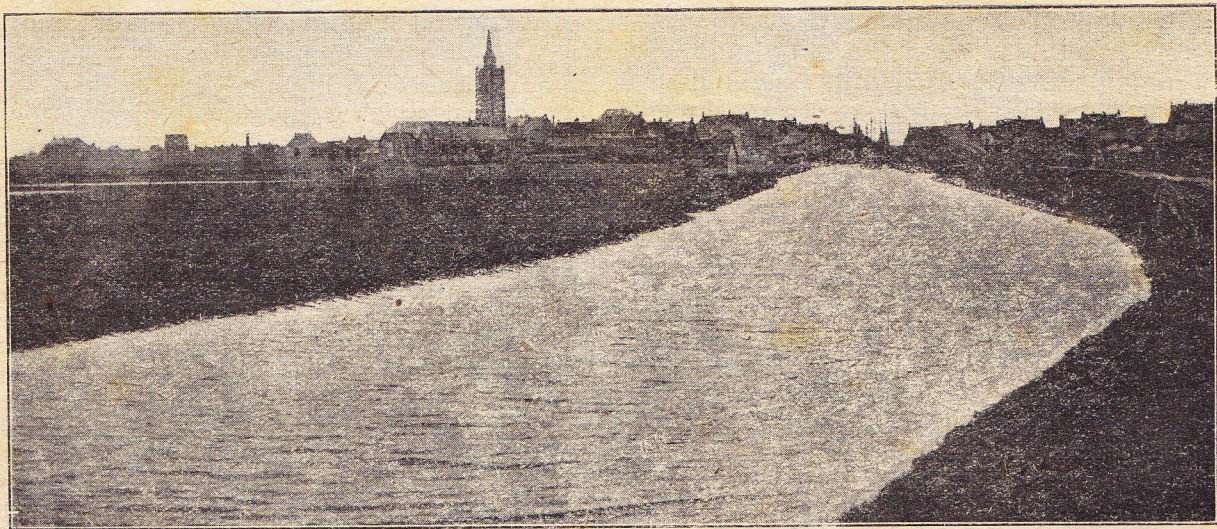

De IJzer vóór den oorlog.

De torens, waaruit anders de oude, schoone klokken zongen, brandden als fakkels of stonden reeds zwart geblakerd tusschen puin, die van Nieuwpoort, Lombardzijde, Ramskapelle, Perwijse, Mannekensvere, Schore, Keiem, Sint-Joris, Stuivekenskerke, Diksmuide, Beerst, Eessen, Kaaskerke.

Naar dien van Woumen schoot onze artillerie. De granaten ontploften rond den geweldigen reus.

Een man en een vrouw werden gedood. Daken stortten in, huizen zonken neer. En eensklaps waggelde ook het machtig bouwwerk en bondsden de drie klokken met doffen slag tusschen steenen, kalk, hout en ijzer.

't Scheen of alles in Veurne-Ambacht verwoest of het land niet alleen een kerkhof van soldaten, oock van dorpen en hoeven moest worden.

En 't was alles nog maar een begin.

Zoo ging de 24^e Oktober-voorbij. Zeker had de vijand vorderingen gemaakt. Dat was niet te ontkennen. Stevig zat hij in Vicogne bij Stuivekenskerke, 't verste punt nu voor hem naar 't Westen.

Hij bezat Sint-Joris, waar wij den strijd nader beschreven, Schoorbakke, Tervate, al belangrijke punten aan den IJzer. Hij was over de rivier tot op korten afstand van Diksmuide. Maar hier juist werd hij opgehouden, bij de hoeven « Den Torre », « Van de Wouden », « Kloosterhoek » en de tanks. Ondanks den kritieken toestand, had admiraal Ronarc'h daar dan toch een dam kunnen vormen, een muur van hardnekkige soldaten, die den IJzer in Oost-Westelijke richting met den spoorweg Diksmuide-Nieuwpoort verbond, en de brug van het stadje uit het Noorden beschermde.

Zoo was de toestand, dien Zaterdagavond. De Deutsche staf was teleurgesteld. Hij had meer van dezen dag verwacht, en gehoopt den weerstand geheel te breken. Drie dagen reeds worstelde het reusachtig leger om eenige vlieten, weiden en hoeven aan de overzijde van de rivier, doch die sleutels der linie, de hechte steunpunten Nieuw-

poort en Diksmuide, twee kleine, zwakke steden, toch maar, waren in handen der Belgen gebleven.

De vijand gaf echter zijn pogingen niet op. Dien nacht zou hij zijn aanvallen langs Beerst, Eessen en Woumen op de stad herhalen en wel met ongekende hevigheid. Als de golven op het strand bij stormweer, wierp zich de eene afdeeling na de andere op de stellingen der Belgen en fusiliers neer. Nauwelijks was de eene aanval afgeslagen of een nieuwe begon. En steeds moesten dezelfde uitgeputte verdedigers ze afweren, tien, twaalf, vijftien bestormingen! En een vloed van mitrailleurkogels, van granaten, van allerlei projectielen!

Was 't wonder, dat er een oogenblik een paniek ontstond. Maar kolonel Jacques verzameld zijn mannen, bracht ze terug en nog drong de vijand niet door!

De Deutsche staf officieren raasden en tierden. Tien dagen lagen ze nu voor dit nest en in dien tijd hadden ze moderne vestingen bedwongen. Hier zagen ze slechts gewonden terug keeren of verwilderde vluchtelingen, menschelijke wrakken, welke zich dan maar weer als vee heen lieten drijven.

Aldus verging de nacht vol gruwel. Onze officieren waren voorloopig gerust gesteld. Diksmuide bleef behouden. Maar dien nacht beleefde men een zeer angstige ure. Hier klonk het eensklaps:

« De Duitschers zijn in onze linie! »

Het leek onmogelijk, het moest een vals alarm zijn, en toch was het waar.

Een groep vijanden was Diksmuide binnen gedrongen. Niemand wist hoe. Men heeft daaromtrent allerlei gissingen gemaakt en legenden verspreid. En de waarheid zal wel eenvoudiger zijn. Onze te zwak bezette linie had op sommige oogenblikken bressen. Daardoor konden stoutmoedige kerels zich wagen, er zich dan verschuilen en verzamelen in puin.

Als de vijand mannen van goeden wil vroeg

voor een gevaarlijke expeditie, kreeg hij ze ook. Dan boden zich kerels aan die den dood niet vreesden en zich wilden onderscheiden, of anderen, die een oogenblik van zwakheid wilden goed maken.

En aldus was een bende in Diksmuide gedrongen.

« Tegen zeven uur 's avonds », vertelt Le Goffic « ging de compagnie Gamas, 7^e en 2^e bataljon fusiliers de Zuidelijke loopgraven bezetten. Onderweg, bijna aan den uitgang der stad, botste zij op een troep Duitschers, van gelijke sterkte, die daar, men weet niet hoe, geraakt was. Een fusillade, een algemeene worsteling, waar onze mariniers met kolfslagen en bajonetstooten een weg baanden en een veerigtal Duitschers velden. Maar ook de compagnie Gamas telde veertien dooden, waarbij een officier Dodu.

De bende verdween. Tegen twee uur van den morgen hoorde men nieuw geknetter, ditmaal bij het station van Kaaskerke, dus vlak in de verdedigingsstelling.

Zijn onze mannen of geallieerden, zenuwachtig door 't gedurig alarm, geweken in een onbewaakt oogenblik?

Zelfs de dappersten getuigen, dat de zinsverbijstering dien nacht in de loopgraven veelvuldig voorkomt; al de verschrikkingen der duisternis rijzen voor den geest op. Het bruisen van het bloed in de aderen lijkt het dreunen van een marcheerend regiment. 't Is voldoende dat een schildwacht onder die indrukken een schot lost, om alle geweren te doen lossen.

Overtuigd, dat het hier ook zulk een misverstand geldt, roept de staf, wiens post nog altijd bij de statie van Kaaskerke is, dat de sekte het vuren moet staken. Daar de fusillade in de richting der stad echter nog voortduurt, zendt de admiraal een zijner officieren, de scheepsluitenant Durard-Gasselin op verkenning uit en deze begeeft zich naar den IJzer, zonder den vijand te vinden. Het geweërvuur heeft opgehouden; alle wegen zijn vrij: luitenant Durard-Gasselin keert naar Kaaskerke terug.

Onderweg bemerkt hij een ambulance-rijtuig der brigade, dat naar Diksmuide rijdt, en van waarop men het « Qui vive » der schildwachten met « Rouge-Croix » beantwoordt. (Het moet natuurlijk Croix-Rouge zijn).

De officier is verrast door deze omzetting en houdt den wagen tegen: er zitten Duitschers in, die zich zonder weerstand overgeven.

Maar nu moet men er niet meer aan twijfelen, dat de Duitschers een raid op Diksmuide hebben gedaan. De mannen van het ambulance-rijtuig behooren waarschijnlijk tot een troep geheimzinnige aanvallers, die in den nacht Diksmuide binnendrongen zijn, en niet minder geheimzinnig na dit stout stukje verdwenen.

Een der dekkings-loopgraven zal dus verloren zijn. Maar welke?

Het raadsel is onrustwekkend. 's Morgens heel vroeg, ziet een der Fransche detachementen in een weide bij de rivier een zonderlinge groep van Belgen, fusiliers en Duitschers. Zijn onze mannen de gevangenen der Duitschers of de Duitschers van hen?

De onzekerheid duurt niet lang. Een hard geweergeknetter: de mariniers vallen. De bende verspreidt zich.

Ziehier eenige episoden uit dit dramatisch avontuur:

« De nacht was eindelijk vrij rustig geworden en dokter Duguet maakte er gebruik van, om wat rust te nemen in het huis, tegenover zijn ambulance. Tegen half twee 's morgens voegde abbé Le Helleco, aalmoezenier van het 2e regiment, zich bij hem. Na eenige minuten met elkaar gesproken te hebben, scheidden beide mannen, om hun strooleger op te zoeken.

De aalmoezenier sliep een paar uur, toen in de nabijheid geloste schoten hem verschrikt deden ontwaken. Hij liep naar dokter Duguet, die reeds overeind was.

De mannen wisselden geen woord. In een zelfde beweging en zonder de lichten achter hen te dooven, snelden ze naar de straat. In de deuropening stonden ze als een doelwit: een salvo deed hen neervallen. Dokter Duguet was door een kogel in den buik getroffen, en abbé Le Helleco in het hoofd, den arm en de rechterzijde. De twee lichamen lagen tegen elkander.

« Mijnheer de abbé », murmelde dokter Duguet, « wij zijn verloren, geef mij de absolutie! Het spijt me. »

De aalmoezenier had nog de kracht de hand te verheffen en boven den stervende het teeken des kruises te maken. Dan viel hij in bezwijming en dat was zijn heil. Hij, noch dokter Duguet begrepen, wat er op dat oogenblik gebeurde. »

Vanwaar daagde de troep schurken op, die hen neervelde? En hoe was zij ongezien binnen onze linie gedrongen?

Mysterie! De bende verscheen voor de ambulance op het oogenblik, dat het personeel, drie Belgische dokters, eenige mariniers-verplegers, en de kwartiermeester Bonnet zich rond dokter Duguet verdrongen, die nog ademde.

Zij namen allen gevangen en sleurden hen mee in hun dwazen ren door de stad. Officiëren en soldaten waren dronken.

De korte paniek, die zich in zekere sekties had voorgedaan, bedaarde spoedig. Een vijandelijke aktie binnen de linies was zoo onwaarschijnlijk, dat kommandant Jeannot (van de fusiliers), die dezen nacht in reserve was en gewekt werd door dezelfde schoten, welke dokter Duguet en abbé Le Helleco gehoord hadden, zelfs geen revolver in de hand had, toen hij zijn huis verliet.

Zich vergissend in de bedoeling en de hoedanigheid der groepen, welke daar naderden, liep hij er heen, om hen tot rede te brengen en naar de loopgraven terug te voeren. Hij meende dus, dat het eigen strijders waren, welke aan hun angst toegegeven hadden.

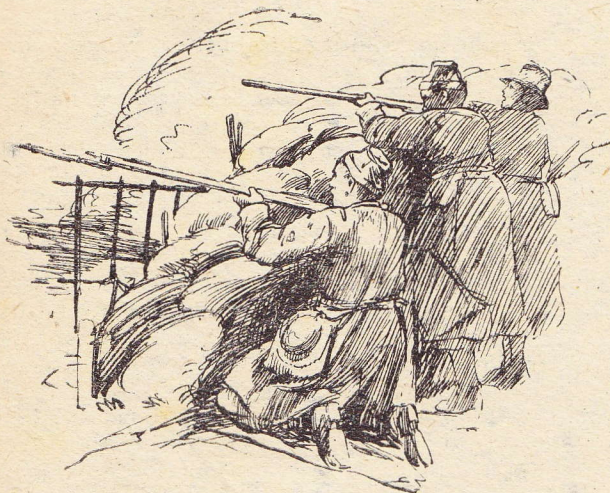
Deze officier werd door de soldaten aanbeden. Er was geen dapperder dan hij. Hij kende zijn invloed op de mannen.

Als Jeannot zijn vergissing bemerkt, is het te laat.

De Duitschers hebben hem gegrepen, te midden der bende gevoegd en roepen: « Hoch, hoch! » van voldoening.

De groep loopt naar den IJzer en slaagt er in

Karabiniers achter zandzakken.

tijdens de algemeene verwarring de rivier te passeeren. Gelukkig duurt de aarzeling slechts kort. Bij den schijn van een zoeklicht, herkent de fregat-kapitein Marcotte de Sainte-Marie, die de brugwacht kommandeert, den aanvaller en beveelt op dezen het vuur te openen: de meeste Duitschers, die onder bereik der machinegeweren zijn, worden weggemaaid. De overigen snellen de straten in en verbergen zich in huizen en kelders.

Maar het hoofd der kolonne is met de gevangenen al over de brug en jaagt met kolfslagen de weerloozen voort.

Gedurende vier uren, draait de schare rond dezelfde plaats, verloren in de duisternis en op zoek naar een uitgang, om de eigen linies weer te bereiken. Het regent. Beu in de modder te plassen, houden de officieren achter een haag stil en beleggen een raad.

Een bleek licht begint door den nevel te dringen: het wordt dus dag en men kan er niet meer aan denken in korps naar de Duitsche stellingen te gaan. De voorzichtigheid gebiedt dus zich tot den volgende nacht te verstoppjen.

Doch wat zal men met de gevangenen doen?

De meerderheid is van meening, dat men hen maar doodschieten moet.

De Belgische dokters protesteeren, kommandant Jeannot spreekt klam met den kwartiermeester Bonnet en schijnt in 't debat geen belang te stellen.

Op een teeken van hun overste, knielen de Duitschers neer en vuren op de gevangenen: de kommandant valt en, daar hij nog leeft, maakt men hem met bajonetsteken af. » (1)

Tot zoover deze getuigenis, die echter niet geheel juist is. De verteller vergist zich, waar hij meent, dat de ambulance van dokter Duguet in de stad stond. Zij was gevestigd in een huis tusschen de Hooge Brug en Kaaskerke en daar speelde zich het drama af.

Luisteren wij trouwens naar hetgeen een der Belgische dokters, waarvan hier sprake is, zelf mededeelt. Dokter Van der Ghinst vertelde:

« 24 Oktober, Diksmuide bij avond. Bij den sinisteren gloed van brandende huizen, sluipen Belgische soldaten en fusiliers-mariniers tusschen de ruïnen door, te midden der vlammen, die over den grond scheren, met zwart wezen, verwilderd blik, stoppelbaard, gaan zij de straten in en uit, stappend over steenen, balken, puin van allerlei aard, springend over muren, en werpen schaduwen voor zich, welke het fantastisch schouwspel nog versterken.

In onze hulppost, weleer het prachtig salon van een notaris, brengen de ziekendragers een gewonde, die al kermende vertelt, dat de Duitschers in de stad doorgedrongen zijn.

Onwaarschijnlijk nieuws, daar onze loopgraven een onafgebroken kordon vormen.

't Is zonder twijfel ijltal!

Maar daar bevestigt een tweede, een derde gekwetste het gerucht. Een beweert zelfs het lijk van Duitschers op de Groote Markt te hebben gezien, 200 meter van onze post. Zou het dan een doorbraak zijn? De strijd in de straten?

Reeds twee-dagen geleden hebben de Franschen hun gewonden over den IJzer gebracht, en er blijft ons niets anders over, dan hun voorbeeld te volgen.

Zonder een oogenblik te verliezen, laad ik hen op een ambulancerijtuig, dat de brug overtrekt, den weg naar Kaaskerke neemt en dan voor een herberg blijft staan, ook een Belgische hulppost, waar ik onze patiënten zoo goed mogelijk onder dak breng.

Gedurende den nacht word ik plotseling gewekt. Mijn getrouwe zakdrager schudt me en roept:

« De Duitschers zijn daar! »

In een oogenblik ben ik overeind. Al mijn gezellen, dokters en ziekenverplegers, zijn in de gelagkamer der herberg verzameld, waar een dikke duisternis heerscht.

Men vertelt mij, dat men lawaai, geweerschoten en stappen gehoord heeft en de kreten « hie-ra! » Een bende mannen is in de richting van Kaaskerke getrokken.

Buiten is het donker, een koude, regenachtige Oktobernacht.

Uit het huis aan de overzijde hoor ik gekerm. Met den browning in de hand treed ik binnen en bij het licht van mijn elektrische lamp bemerk ik twee mannen, die op den grond uitgestrekt liggen, zij aan zij, en geen teeken van leven meer geven. Het zijn de scheepsluitenant Richard en abbé Le Helleco: een derde zieltoogt in den hoek der kamer..., 't is dokter Duguet, de hoofd-geneesheer der fusiliers-mariniers.

Op mijn geroep brengen twee brankardiers mijn ongelukkigen amtsbroeder naar onze hulppost.

« Mijn lendenen zijn gebroken », kermt hij.

Ik stel hem gerust en hij vertelt me wat er gebeurd is. (De lezer weet dit reeds uit het vorig verslag).

Wat zal er nu gebeuren met den staf in een naburig huis? Wat is het lot van den dapperen kolonel Jacques, van kapitein Philippon en hun kameraden?

Ik snel naar hun woning en klop op de deur, die

1) Le Goffic. « Dixmude. »

Officier op zijn post door een kogel getroffen.

dadelijk geopend wordt, maar tevens zijn revolvers op mij gericht.

« Dokter Van der Ghinst! » roep ik.

De revolvers zakken.

Ondanks de duisternis, kan ik Jacques onderscheiden.

« Wat beteekent deze geschiedenis? » vraag ik.

« Ja, de Duitschers zijn doorgebroken. Ge kunt hier niet blijven, men moet versterking halen. »

« Waar? »

« Er is een bataljon te Kaaskerke. Wie zal het verwittigen? »

« Ik... de weg schijnt vrij... ik zal trachten den afstand af te leggen, die ons van de reserve scheidt. »

Ik begeef me op weg: op mijn verzoek, houdt een Fransche marinier, die dezelfde richting uitgaat, zich bij mij. Het is volkomen donker. Met 't hoofd vooruit, beproeven we den nacht te peilen. Nauwelijks zijn we 200 meter verder, of verwarde stemmen klinken:

« Halt! » zoo onderscheiden we.

Meenende met Franschen te doen te hebben, antwoord ik:

« Belgisch dokter! »

« Handen Hoch! » beveelt een gebiedende stem. Den weg links overstekend, bemerk ik in 'een

gracht, pinhelmen en bajonetten, welke naar ons zijn gericht.

We kunnen niets doen, alle verzet is nutteloos. Een stap verder en we zijn dood! We moeten in de sloot dalen, waar we nog andere slachtoffers aantreffen.

Ik protesteer en verklaar Belgisch dokter te zijn, wat voor gevolg heeft, dat ik een dikken teutoonschen officier moet verzorgen, die aan het been gewond is.

Langzamerhand onderscheid ik om mij heen, een zeker aantal gevangenen, waaronder ik Leon Deliens en Gaston De Marteau, soldaten van het 11^e linie, herken.

Hun handen zijn op den rug gebonden, hun bretellen afgesneden, om elke poging tot vluchten te beletten.

Men wil mij hetzelfde lot doen ondergaan, zooals mijn makkers in het ongeluk.

Ik protesteer hevig in het Duitsch, wat een wonderbare uitwerking heeft.

Een officier ondervraagt me en wil inlichtingen hebben over de positie onzer troepen te Diksmuide.

« Ik ben dokter », antwoord ik, « en ken niets van de militaire kwesties. Trouwens al kon ik, zou ik toch niet ingaan op vragen, die in strijd zijn met de konventie van Den Haag. »

De officier drong niet aan.

In den duisteren nacht, heerscht een volkomen stilte, nu en dan onderbroken door de korte bevelen van een overste, een majoor met schorre stem; von Oidtmann geheeten.

Op den weg verschijnt een rijtuig. 't Is een ambulancewagen der Franschen, nu door de Mofsen veroverd. De majoor zendt hem naar Diksmuide, met bevel de Duitsche linie te bereiken en instructies te halen. Bij de aankomst van het rijtuig aan de brug, roept de Fransche schildwacht:

« Halte là! Qui vive? »

« Rouge-Croix », antwoordt de Duitsche voerman.

In een oogenblik is de wagen omringd en worden de Duitschers er uit gehaald.

In de gracht beraadslagen de majoor en zijn drie luitenanten. Hen afluisterend, begrijp ik, dat 70 Duitschers er in geslaagd zijn binnen onze linie te dringen, bij het punt, waar een Fransche en Belgische loopgraaf samen komen, dat ze dan Diksmuide kruisten, de brug overstaken, den weg naar Kaaskerke opsnelden, voorbij de hulpposten, den staf en de reserven.

En nu, verborgen in deze gracht, op 300 meter van de statie, wachten ze op de rest van hun bataljon dat niet aankomt.

Een of twee fusiliers, die over den weg gaan, worden gevangen genomen. Een wielrijder, die niet afstappen wil, valt dood neer.

De tijd snelt voorbij en blijkbaar wordt de majoor ongeduldig, want terwijl ik met een der bewakers spreek, hoor ik hem het bevel uiten:

« Die Gefangenen todt schiessen. »

Ik protesteer en tot mijn levendige verbazing, doet mijn bewaker het ook.

« Nein, man muss nicht unmenschlich handeln, nicht der Doctor. »

De brand van Diksmuide.

Deze jonge Duitscher, die zich trouwens minzaam toont, was student in de rechten te Berlijn en verscheidene zijner kameraden van de universiteit voegen hun protest bij het zijne, en het bevel wordt niet uitgevoerd.

Weldra staan de Duitschers op en trachten vooruit te gaan; maar het hoofd hunner kolon botst op een loopgraaf met fusiliers, gewerschoten worden gelost en dan richt de troep zich, dwars over het veld, naar de spoorlijn.

Daar houden we voor de tweede maal stil en nog eens wordt het bevel gegeven:

« Die Gefangenen todt schiessen. »

Waarom voerde men de terechtstelling niet uit? Waarschijnlijk door bemiddeling van een Duitsch geneesheer, eenvoudig soldaat, die zich onder den marsch aan mij voorgesteld had « Dokter X... » en nu met den majoor ging spreken.

De Duitschers hadden er zich rekenschap van gegeven, dat hun kameraden niet hadden kunnen volgen en hun eenige kans op behoud nu bestond, om over de spoorbrug te trekken en zoo hun eigen linie te bereiken.

Wij stappen over den spoorweg van Kaaskerke naar Diksmuide op twintig meter van den geblindeerden trein, welke niet opgemerkt wordt.

Stil schrijden we twee aan twee voort, door onze bewakers omringd: weldra komen we bij een groep van ongeveer vijftien Duitschers, die achter een stroomijf staan, en leggen ons op den grond neer.

Vier shrapnells ontploffen boven ons. Een marinier wordt in zijn been door een kogel getroffen. Deliens verbindt hem zoo goed mogelijk. Een Duitscher zegt spottend:

« Gute Deutsche shrapnells. »

't Is waar. Wij gaan weer op weg en twee uren lang, dwalen we over de velden, springen over hagen, grachten en vlieten.

Een watergang van nauwelijks drie meter breedte mijddend, vraagt een Duitscher:

« Ist das der Yser? »

Wij kunnen niet nalaten te lachen. Wij zijn nu heelemaal aan 't dwalen en plonsen door 't slijk, tot op het gebeente verkleumd.

De officieren zoeken al tastend den weg. Bij het schijnsel van een elektrische lamp, welke ze onder hun lange mantels verborgen houden, bekijken ze een kaart en een kompas.

Tusschen den majoor en zijn ondergeschikten ontstaat een hevige woordenwisseling, over de te volgen richting.

Mijn ongeluksmaten, waarvan eenigen op mijn vraag ontboeid zijn, helpen elkaar en sleuren zich moeizaam voort. De kleine gewonde marinier, die aan den arm van Deliens en dien van De Marteau hangt, trippelt moedig zonder te klagen, doch laat een bloedspoor achter zich.

Zoo marcheeren we maar door, steeds dompelend door de duisternis met het vooruitzicht plots voor een machinegeweer te komen, die allen wegmaait, vrienden en vijanden. Nu en dan groepeeren we ons.

Langzamerhand wordt de nacht minder somber. De schemering verschijnt, bleek als de voorbode van een regenachtigen dag.

Het wordt licht, het is half zes. De rookende hoeven rijzen uit den nevel en dienen ons als richtpunt. Wij gaan dien kant uit. Zal het ons behoud zijn? Of ons verlies?

Een woordenwisseling heeft weer tusschen den majoor en een zijner luitenanten plaats.

Een vuurschot uit een Belgische loopgraaf maakt er plots een eind aan en vijf Duitschers storten neer.

Een kort bevel:

« Rechts omkeert en op looppas ». Met de bajonet in de ledenen, moeten we mee in den terugtocht.

Uit een hoeve knallen gewerschoten, kogels fluiten, zonder twijfel bevinden we ons in de linie der geallieerden.

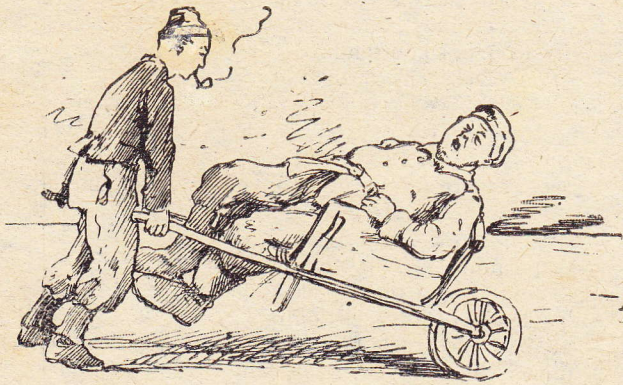
De majoor beveelt de gevangenen van voren te zetten. Met vijftien vormen wij de eerste rij. Rechts van mij stapt commandant Jeannot.

Onze positie is gevaarlijk. Uit elke boerderij wordt naar ons gevuurd. Een Duitscher valt. Ik snel naar hem toe, maar een kort bevel: « Vorwärts » en de bedreiging met een revolver houden me tegen.

En de ongelukkige, die smeekend de hand uitstrekt, wordt aan zijn lot overgelaten, zonder een woord aanmoediging of hulp. De majoor is een brutale kerel.

Wij trekken dicht voorbij de Belgische batterij van majoor Hellebaut, waar we op mitrailleurvuur onthaald worden zouden zijn, als niet lui-

Vervoer van een gekwetsten Duitscher door een jager te voet.

tenant de Wilde nog juist bijtijds, eigen uniformen in de groep bemerkt had.

De toestand is kritiek. Onze bewakers beantwoorden meer en meer het geschut. 't Is het oogenblik om alles te wagen.

Nagevolgd door mijn brankardier en den fusilier, dien ik in dit geweld meegelokt heb, stap ik steeds trager, geraak in de achterhoede en we laten ons dan in een sloot vallen. Niemand heeft onze verdwijning bemerkt.

Wij verwijderen ons al kruipend, dan een sprong en we zijn gered. »

Leon Deliëns, de soldaat, dien we ook bij de gevangenen zagen, verhaalt, dat er op dat oogenblik geroepen werd :

« Was müssen wir mit den Gefangenen thun? »

Een ander antwoordt :

« Todt schiessen ! »

Men lost een schot op kommandant Jeanniot, die niet geraakt wordt. 't Is een oogenblik vol ontzetting. De weerloozen worstelen om levensbehoud met hun bewakers.

Geweervuur uit onze stellingen knettert... Duitschers vallen.

De majoor verzamelt zijn mannen.

« Die Gefangenen todtschiessen ! » klinkt het weer.

Iedere soldaat zoekt een slachtoffer uit, bajonetten doorboren borsten, men schiet. Ook op Deliëns wordt aangelegd. Hij werpt zich ten gronde... de kogel suist over hem. De soldaat staat op, dompelt door het slijk, valt er met het hoofd vooruit in. Kogels huilen, maar dan vluchten de Duitschers.

Deliëns wenkt de Franschen. Deze snellen toe. Een van hen valt en Deliëns grijpt zijn geweer en als waanzinnig van woede, belust op wraak, met het beeld dier vermoorde martelaars voor den geest, jaagt hij de Duitschers na en drijft de bajonet majoor Oidtmann in de linkerzijde, onder het hart. De officier valt met een doffen slag neer.

De Duitschers geven zich over, smeeken om genade.

Ook De Marteau was gespaard gebleven. Ze moeten de Duitschers aanwijzen, welke ze herkennen als geschoten hebbende op de gevangene.

nen. Op bevel van admiraal Ronarc'h worden die gefusilleerd. Van de 70 Duitschers, die over de brug geraakt waren, bleven 25 in leven. Van de 15 gevangenen, welke ze gemaakt hadden, werden alle Franschen gedood of gewond. De gewonde mariniers en een Belgisch soldaat der genie werden afgemaakt. (1)

Robert De Wilde getuigt ook van dit dramatisch voorval in zijn boek. (2)

Den 26ⁿ Oktober schrijft hij :

« Om 6 uur 's morgens worden wij eensklaps gewekt door een levendig geweervuur, dat dichtbij klinkt. De kogels botsen tegen den muur van ons verblijf.

« Alarm ! »

« Wat is er? Wat gebeurt er? »

Een kommandant, die naar buiten gaat, maar dadelijk terug keert, roept :

« De Duitschers zijn daar ! »

Verrast springen wij haastig op. Verwarring, 't hoofd buiten gestoken... en worden met een halgebui van kogels begroet.

Deze schijnen van alle zijden te komen. Zijn we omsingeld? Men houdt snel raad.

« Aan de stukken en kort shrapnellvuur ! » luidt het bevel.

Onmogelijk de batterijen te bereiken ; de eerste, die het waagt, valt bloedend neer. Nog hangt daar de nevel die onwezenlijke gedaanten omhult.

Een oogenblik vermindert de fusillade en wij snellen allen naar de stukken. Ik houd gelukkig den ijver van den kanonnier tegen, die op eenigen der onzen wilde schieten, een dokter en zijn helpers, die als door een wonder aan de Duitschers ontsnapten.

Angstig vragen wij :

« Wat is er? Wat gebeurt er? Waar zijn zij? »

Een groep Duitschers is over den IJzer geraakt en men zoekt den vijand op.

Ik loop naar het hoofdkwartier om hulp. Ik ontmoet een patroelje dragonders, een tweede uit fusiliers bestaande, een andere van karabiniers.

Het alarm is gegeven.

In het hoofdkwartier van den admiraal zijn allen op de been en bespreken het gebeurde.

Ik ga naar Diksmuide. In een gracht liggen twee Duitschers, met den neus in 't slijk. Aan de andere zijde verliezen twee mannen veel bloed.

Een meisje, dat een oude vrouw ondersteunt, vraagt me weenend :

« O, mijnheer, geef mij iets om mijn moeder te vervoeren, ze is stervend. »

Met een gebaar van machteloosheid wijs ik naar het hoofdkwartier, waar men haar misschien zal kunnen helpen. Vier fusiliers dragen op en baar kommandant Jeanniot voorbij. Over het gelaat ligt een zakdoek ; de arm hangt verbijzeld neer, en aan de dij is er een afgrijselijke wonde, bloedig vleesch met stukken uniform en gebeente.

Op de brug van Diksmuide liggen lijken opgehoopt. Een schijnt nog de leuning te omklemmen. Allen dragen vele en diepe wonden. En

(1) Naar : « Récits de Combattants. »

(2) « Mon Journal de campagne. »

Begravenis achter het front.

over de brug nog dooden. Handen met afgerukte vingers, een achterover gevallen hoofd met wijd gapenden mond. En bloed op de keien overal.

En verder nog al lijken, altijd maar lijken. Eenige Belgen sluimeren hun laatsten slaap op het voetpad.

Patroeljes doorzoeken de huizen met het wapen in de hand.

De officier De Wilde verhaalt dan de raid der Duitschers, die wij reeds beschreven hebben. Hij trekt vervolgens verder het stedeke binnen.

« Hoopen puin, zwartgeblakerde muren, geraamten van huizen. Geen ruiten meer. Daar is een gevel ingestort, maar al de plafonds hangen er nog als het dekor van een tooneel. Wonderlijk verschijnsel dan: een nog gaaf huis!

De markt is geheel ontwricht en de granaat-trechters grijnzen tusschen uitgeworpen keien.

Van de kerk bestaan alleen nog de onthoofde toren en de vier muren.

De Wilde zag later ook de plaats van het drama, waar majoor von Oidtmann nog lag, uitgestrekt op den rug, den mond open, het lichaam doorstoken. Wat verder ligt een luitenant op zijn zijde. Een jonge man, met fijne trekken, zeer verzorgd, en met kostbaar linnen.

De anderen zijn met wonden bedekt. De bajonet is een vreeselijk wapen. »

Deze verslagen bevestigen dus het gebeurde. Zij verschillen in enkele bijzonderheden, wat zeer begrijpelijk is in zulk een verwarring en verrassing.

Wat was het doel der Duitschers? Wie kan het zeggen? Hoopten zij door deze raid den weg te banen voor de anderen?

Dit feit was wel van aard om de bewaking der linies te verscherpen, en toch was zoo'n verrassing niet vreemd, als men bedenkt hoe uitgeput en afgemat de verdedigers waren.

In elk geval was het een waarschuwing, dat de vijand tot stoutmoedige aanvallen in staat

was. O, hadden de onzen maar versterkingen kunnen aanvoeren. De hulp bleef voorloopig bij de divisie Grossetti beperkt, en zij was nog maar een kleine macht in die geweldige linie.

XI.

Te Nieuwpoort. — Het Britsche eskader. — Gevechten om den Bamburg en Lombardzijde. — De toestand te Nieuwpoort. — Grossetti. — De strijd bij Sint-Joris.

Laten we nu den blik wenden naar den linker-vleugel van ons leger. Terwijl de strijd bij Diksmuide en Tervate woedde, liet de vijand zich natuurlijk ook niet bij Nieuwpoort onbetuigd.

't Oude stedeke had dit voordeel boven Diksmuide, dat het achter de rivier lag. Feitelijk is het door water omringd. Tusschen de plaats en de zee ziet men de havengeul, die de uitmondingsvaart is voor de volgende kanalen: vaart van Plasschendaale en haar afleiding, kreek van Nieuwendamme, IJzer, Koolhofvaart (Groote Beverdijk, Noordvaart), vaart van Veurne.

Al deze waterloopen richten zich ten slotte naar een punt, waar zes sluizen en zes bruggen zijn, en dat we den sleutel van Nieuwpoort kunnen noemen. Langs hier was uit 't Noorden en 't Oosten de eenige toegang. Deze passage zou dus van groot belang zijn.

Eerst zagen de Nieuwpoortenaars langs daar een deel van ons aftrekkend leger binnenstrompen en ze trilden van deernis bij den aanblik onzer afgematte, havelooze soldaten, welke de gebouwen en huizen vulden en zich zelfs op de bloote steenen neerwierpen, om er te slapen. De burgerij bracht voedsel, hielp de ongelukkigen zoo veel ze kon. Ook de Koning en de Koningin brachten een nacht te Nieuwpoort-baden door.

De bewoners meenden, dat het maar een doortocht zou zijn. Over de bruggen trok ook een oneindige triestige stoet van vluchtelingen... de ellende dus, welke wij reeds zoo menigmaal beschreven hebben.

Dan kwamen lieden van de dorpen uit den omtrek en ze brachten het ontstellend nieuws:

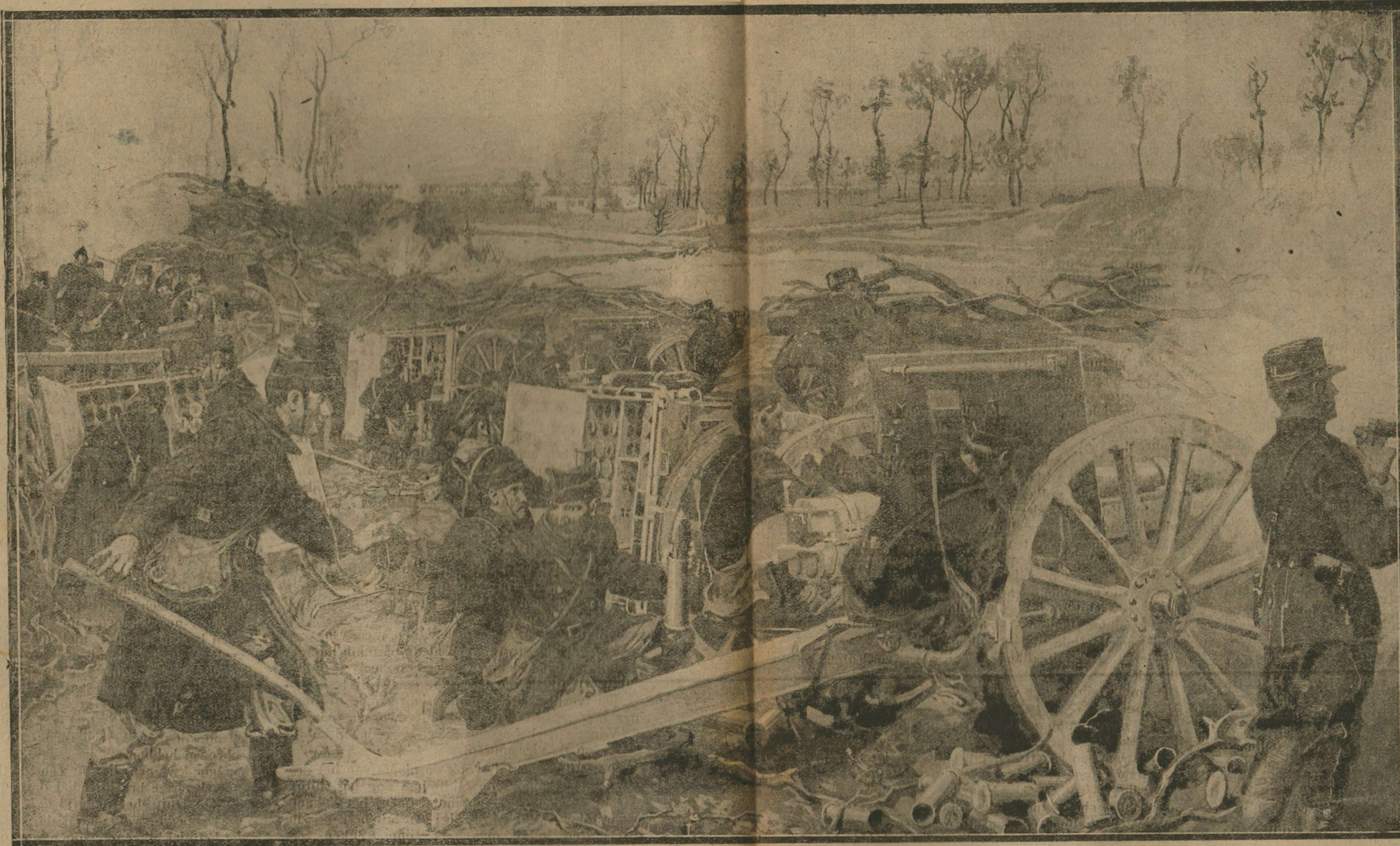
« De Duitscher nadert! »

Al spoedig voorzagen de Nieuwpoortenaars, dat het niet bij een gewonnen doortocht blijven zou. Onze genie liet den kerk- en halletoren springen, ondermijnde bruggen, soldaten wierpen barricaden op, plaatsten mitrailleurs in sommige huizen der kaai, kortom namen alle maatregelen tot verdediging.

Men zag troepen hun tocht vervolgen, maar anderen bleven. En deze ook waren teleurgesteld. Ze hadden op de zoo zuur verdiende rust in Frankrijk gehoopt, maar weer zouden ze in den strijd geslingerd worden, in die ongelijke worsteling tegen een overmacht.

Het 5° linie vestigde een bruggehoofd voor de waterloopen van de kust door Lombardzijde, dan dwars over den weg naar Oostende, tot aan Rattevalle, een gehucht aan het kanaal van Plasschendaale. Naast het 5° stonden afdeelingen

Onze kanonniers tijdens den slag aan den IJzer.

van het 6^e. Het tweede bataljon van dit laatste regiment nam stelling achter die linie bij de Palingbrug. Geschut werd geplaatst achter de stad in het Driehoeksbosch en te Groenendijk.

Den 17^e naderde de vijand. Zijn voorhoede botste op onze patroeljes te Slijpe, en week terug. 't Was slechts een verkenning.

Den 18^e zwermden duizenden vijanden aan, en aldra vielen de eerste shrapnells op Nieuwpoort en begon feitelijk de doodstrijd ook van dit merkwaardig stedeke, dat in den loop der eeuwen wel menigmaal van het krijgsgewoel had getrild,

maar nooit een oorlog had gekend als deze waarin het nu moest ondergaan.

Generaal De Brauwere, die de 5^e gemengde brigade aanvoerde, vestigde bij de bruggen zijn kommandopost.

't Zou een zware strijd worden, maar hier althans kreeg men van den beginne af hulp der bondgenooten, al was het dan maar alleen door artillerie.

« Den 17^e », verhaalt M. Baulu in het reeds aangehaald werk « La Bataille de l'Yser. » « zat een waarnemer op den toren van Lombard-

zijde, welke reeds daverde in het geweld der beschieting en zocht met zijn kijker den gezichtseinder af. Over het boschje van Schuddebeurze strekte zich de vlakte als een groen billiardlaken uit, zoo naakt en vlak, zelfs niet onderbroken door een haag, en waar alleen de groote, witte hoeven eenige dekking bieden.

Naar het Noord-Oosten, te midden van den weg en bijna in rechte lijn, groepeeren zich Westende, Middelkerke en verder Oostende, dat men slechts even onderscheidt, in den nevel, die zich tot een fijnen regen verdicht. Te Sint-Pie-

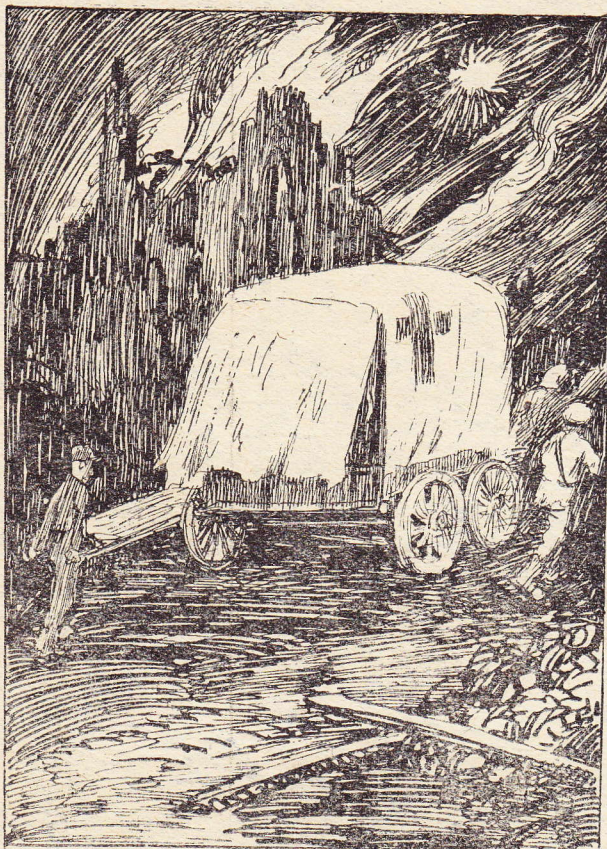
terskapelle dreunt het kanon.

Eensklaps trilt de waarnemer: zoo juist heeft hij achter de duinen, op de zee kleine stippels ontdekt als de letters van het Morse-alfabet. Snel van den toren dalend, springt hij den weg op, dringt door eenige officieren en roept verheugd:

« Het eskader is daar, generaal! »

En inderdaad. Voor de kust liggen Britsche monitors met zwaar geschut, dat weldra over Vlaanderen dondert en de oprukkende Duitschers zijn schroot in de flank slingert. De gra-

Ambulanciewagen onder bommenregen.

naten bonzen op Westende, Leffinge, Slijpe, waar de bewoners angstig in de kelders schuilen.

* * *

Zoo was dus ook hier eensklaps de oorlog begonnen. De vijand antwoordde krachtig en gansch het gewest lag te dansen in dien orkaan.

Van drie zijden huilden nu projektielen, van onze linies, van zee, van de Deutsche stellingen. Sterke troepenmachten vielen onze voorposten aan en dreven deze achteruit, vooral aan de geduchte Bamburg-hoeve achter Lombardzijde, die een steunpunt zou worden.

Ons front lag nu tegen den Boterdijk, door Lombardzijde en in de duinen. Nieuwpoort was dus nog goed beschermd.

Den 20ⁿ beval onze staf den Bamburg terug te nemen. Het 1^e bataljon van het 9^e werd met die zware taak belast. Het 2^e moest intusschen het 5^e linie versterken en het 3^e bataljon in reserve blijven aan de Palingbrug.

Het 9^e moest van Groenendijk door het gebombardeerde Nieuwpoort. Dat ging nog, maar op de sluizen was een hevige vuur gericht en hadden we al dadelijk zware verliezen. Kogels en granaatscherven kletterden neer en menigeen liet hier het leven of lag in een bloedplas te kermen.

Kruiwend of snel loopend, ieder zooals hij het best kans zag, geraakten de dapperen dan toch door de nauwe passage en de bataljons begaven

zich naar de hun aangewezen stellingen.

Zooals we reeds gezegd hebben, stond het 1^e voor de gevaarlijkste opdracht: den Bamburg hernemen. Van den Boterdijk moest het een vlakke overschrijden en de vijand had den nacht gebruikt om de oude boerderij, welke door een wal omringd was, in een mitrailleurnest te herschappen.

Engelsche officieren, die van het eskader aan wal gekomen waren met machinegeweren, wilden aan de expeditie deel nemen, maar nauwelijks hadden ze hun stukken in positie gesteld of een orkaan van lood maaide mannen en bewapening weg.

Twee kompagnies vertrokken nu, een links en de andere rechts ten aanval. Nauwelijks waren ze uit hun dekking gesprongen of daar floten de kogels.

De troepen dunden gruwelijk snel. De officieren zetten hun manschappen aan toch vol te houden, gewonden riepen om hulp, anderen reutelden in hun doodstrijd.

De kompagnie links bereikte de hoeve... dat wil zeggen, luitenant Duez had nog dertig mannen om zich heen. De afdeeling rechts vorderde niet meer. Ze kon niet door dat gordijn van vuur.

De Bamburg scheen nu ingeslapen. Niets roerde er, maar eensklaps zag men van alle zijden grijze mantels golven. Daar was weer de overmacht. En slechts dertig Belgen. Het zou waanzin zijn nog de worsteling te wagen.

De dertig waren trouwens al dra geslonken tot tien. Ook de luitenant werd gekwetst. Men moest terug en de vijand bleef in bezit van de hoeve, die voor hem een vesting zou zijn.

Deze mislukking was noodlottig. Nu kon de tegenstander flankvuur richten op Lombardzijde. De gansche linie moest wijken niet zonder veel verliezen. De mitrailleurs zaaiden onverdroten den dood.

Lombardzijde ging verloren. Het was de laatste voorpost.

We zagen immers hier voren, hoe onze troepen ook Mannekenvere, Keiem en Beerst in de macht van den bezetter hadden moeten laten.

En men moest nu kost wat kost Nieuwpoort verdedigen. Tot aller verbazing vervolgde de Duitscher echter zijn sukses niet.

't Werd kalmer na den storm. Men kon aan onze zijde nog niet weten welk een slachting de Britsche kanonnen uit zee in de vijandelijke geleerden hadden aangericht. Rond 't Tempelhof en andere hoeven onder Slijpe lagen de dooden en gewonden bij honderden. En de manschappen waren ook daar uitgeput. Men had hen in geforceerde marschen naar Vlaanderen gejaagd, meenend dat men hier de militaire wandeling zou kunnen voortzetten.

«In dien angstigen nacht kwamen slechts gewonden Nieuwpoort binnen, want onze troepen hadden eveneens veel geleden. Zij richtten zich naar de werkplaats van den aannemer Dumont, een man vol toewijding », lezen we verder in «La Bataille de l'Yser ».

« Twee jonge meisjes van Nieuwpoort; Mej. Teirlinck, Mej. de Krop en een Nederlandsche

Op wacht te Diksmuide.

verpleegster helpen de dokters, geven aan de koortsigen te drinken, verlichten de stervenden.

Nauwelijks is de post daar een half uur gevestigd of men brengt reeds gewonde burgers aan, maar vooral van af de eerste uren van den 20^m strekt zich een enorme toevloed op de operatietafels uit, vult de matrassen, hoopt zich op den grond op, overstroomt de straat en vormt daar een rij.

Zonder onderbreking komt de triestige stoet aan: gedaanten op een plank gedragen, groepen van gewonde, bloedende mannen, die elkander helpen, verminkten alleen tot hier gesukkeld, al hinkend of aan de muren steun zoekend.

Vader Van der Gucht brengt op een berrie, een soldaat met de uitdrukking van een krankzinnige, die voortdurend de beweging doet als van een geweerd afvuren.

Van een ander is de hals half weggeschoten en zonder een klacht te uiten laat hij een heel pakje watte in de wonde stoppen.

« Wat heeft deze? » vraagt een dokter, die bij het opheffen van een frak, voor een afgrijselijke slachting van blootliggende organen terug deinst.

Zonder te verademen, uitgeput, het gelaat nat van zweet, maar door hartstochtelijk medelijden gedreven, snijden de dokters met werktuigelijke behendige beweging jassen los, wasschen wonden uit, bestrijken ze met jodium, binden aderen toe, en houden geen oogenblik op, ten einde de stoomtram niet te laten wachten, welke een gansche vracht misvormde gestalten naar de vreeselijke statie van Veurne voert.

In deze hel brengt het goedig gelaat van dokter Van Uffel een zonnestraal van bemoediging, jovialiteit en vertrouwen.

« Laat mij u wat omdraaien, jongen, en ge zult minder pijn hebben. En gij, vriend, wat hebt gij? O, gij moet veel afzien », zegt de geneesheer, die zeer ernstig wordt bij het gezicht van een door koud vuur ontstoken wonde. « Maar gij zijt een dappere en we zullen dat in orde brengen, en voor u zal de oorlog uit zijn. Wat zegt ge? »

« Ik heb honger », herhaalt de gewonde met een zucht.

Juist komt Dumont binnen, met een mand vol brood. Mejuffer Teirlinck snijdt het en deelt het uit.

In de flauwe, drukkende lucht, in al die uitwazemingen van adem, zweet, van kleederen en voeten, onder het hijgen van deze koortsachtige atmosfeer zou ze bezwijmd zijn geworden zonder het bewonderenswaardig voorbeeld van stoïcisme gegeven door de gewonden, welke zonder te klagen zulk een foltering verdragen. Nooit had zij zich kunnen voorstellen, dat een menselijk wezen in de smart zooveel zielekracht kan ontwikkelen.

De zwaarst gewonden spraken niet. Er waren er met rollende oogen, open mond, die zacht kreunden; soms grepen ze de hand van het meisje en drukten ze in ijskoude beklemming waaraan ze zich met een huivering van schrik onttrokken.

Anderen wachtten leunend tegen den muur, onbeweeglijk als mummies hun beurt af, om verbonden te worden.

't Gebeurde, dat er de oogen vol schrik openden en vroegen:

« Waar ben ik? »

En als men hen wat gerust gesteld had, informeerden ze verlegen.

« Zal ik nog mijn ouders zien? »

« Laten we ons haasten, kinderen... vlug, laten we ons haasten », riep dokter Van Uffel gedurig tot zijn helpers. « We mogen de gewonden niet buiten laten... het is er slecht. »

En als om hem gelijk te geven, klonk daar dicht bij een zware ontploffing, welke de loods daveren, en de dompelaars kermen deed.

« Water, Dumont, water! » schreeuwde een dokter, wiens armen rood zijn van bloed, tot aan den elleboog.

En Dumont brengt uit zijn huis twee emmers helder water.

« Watte, juffrouw! » beveelt een andere heelmeester. « Hoort ge me niet, juffrouw, ik moet watte hebben! »

« Er is er geen meer », antwoordt juffer De Krop ontsteld.

« Ik heb er in mijn huis », zegt stil een Nieuwpoortenaar « en zal er u dadelijk brengen. »

« Wat steken ze achter 't leger uit, dat ze ons aan alles doen ontbreken », bromt Van Uffel.

« De apotheker is vertrokken, maar wil ik eens in zijn winkel gaan zoeken? »

« Ja, Dumont, ga er met twee brankardiers heen en breng ons alles wat ge kunt. »

Duitsche nachtronde te Diksmuide.

« De lamp, juffrouw. Men ziet niet goed, breng toch de lamp. »

Buiten hoort men de voetstappen der troepen, welke uit Lombardzijde verdreven zijn en nu uitgeput, ontmoedigd, hongerig en zwijgend op de doode bladeren van het Driehoeksbosch gaan rusten.

Eindelijk daalt de nacht neer. »

Zoo beschrijft Marguerite Baulu een tooneel van Nieuwpoort, na dien vreeselijken 20ⁿ Oktober.

't Was kalm, zoo kalm, dat het Groot-hoofdkwartier op een vraag naar den toestand door den raadshoof Huyghebaert, antwoordde:

« Laat de stad reinigen en de openingen vullen, het bombardement is geëindigd. »

Den 21ⁿ gingen de burgers dus vol hoop rusten, maar in den nacht barstte een nieuwe beschieting los, geweldiger dan ooit te voren. De kerk geraakte in brand, op andere plaatsen ook woedde het vuur, inwoners werden gewond en gedood en toen namen velen de vlucht.

Hardnekkigen bleven nog.

't Was het algemeene bombardement van de IJzerlinie dat als dekking diende voor de Duitsche troepen, welke toen den IJzer overstaken bij Ter-vate, zooals we gemeld hebben.

Neen, de vijand deed nu geen aanval op Nieuwpoort, maar zou zijn druk in het midden uitoefenen.

Een triestige stoet verliet de gedoemde stede, spoedde zich langs de havengeul, en nu en dan blikte menigeen om, starrend een wijle naar den vuurgloed, waarin zooveel geluk werd verteerd.

Den 22ⁿ wilde men Lombardzijde terug nemen. Wij weten reeds, dat er den 21ⁿ eindelijk Fransche versterking aangekomen was, de divisie Grossetti. En de bondgenooten hadden een grootsch plan: Oostende nemen en dan den tegenstander in de flank vallen.

Ons hoofdkwartier wees op het gevaar bij Ter-vate, maar de Franschen meenden dat hun aktie aan de kust ook den toestand in 't centrum redden zou.

De Belgen moesten nu den weg naar Oostende banen.

Kolonel Jacques kreeg met zijn legergroep tot taak, Lombardzijde en den Grooten Bamburg te nemen en te versterken. De aanvoerder nam de volgende schikkingen: twee bataljons van het 1^e jagers moesten de duinen bezetten en dus stelling nemen tusschen de kust en het dorp; het 9^e linie zou een positie bezetten van het dorp tot den Bamburg. Daar had het 5^e linie eenige dagen vroeger ook gestaan, maar moesten wijken. Was er nu waarlijk kans beter te slagen?

Onze troepen rukten in den namiddag van den 22ⁿ vooruit. Grossetti was te Nieuwpoort aanwezig en verbeidde den uitslag. Een deel zijner 42^e divisie stond gereed om naar de door de Belgen veroverde punten te gaan en dan naar Oostende door te breken. De zege van de Marne hing nog over deze regimenten.

De Belgen hadden bij dezen tocht vooral te worstelen met het bombardement. Uit Slijpe en Westende bestookte het geschut de gansche zone. Lombardzijde zelf brandde als een toorts. In de kelders zaten nog veel inwoners, zoowel kinderen en vrouwen als mannen. Ze hadden niet kunnen besluiten te vluchten of te lang gewacht en nu bevonden ze zich eensklaps in de grootste verschrinking van den oorlog.

In een dier verblijven lag 's morgens een kind dood, vermacht van de slechte lucht, zoo zaten de ongelukkigen daar opeengehoopt. In een ander huis bad men rond het wonderbeeld van Onze Lieve Vrouw, dat men in de kerk al eeuwen verceerde en vooral door Vlaamsche visschers aange-roepen werd tegen storm en schipbreuk.

Het 1^e jagers en het 1^e bataljon van het 9^e bereikten de hun aangewezen punten. Kommandant Gilson trachtte met zijn 3^e en 4^e kompaganie van I-9 den Bamburg te bezetten. Volgens een inlichting was de hoeve door den vijand verlaten. Deze mededeeling bleek valsch. De kompanies onder-vonden het toen ze van den Boterdijk naar de boerderij oprukten. Ze konden ongedeerd naderen, maar eensklaps loste de vijand, die zich stil gehouden had, zulk een hevig machinegeweer-vuur, dat velen der onzen neervielen en de anderen haastig naar den dijk terug moesten loopen.

Om half negen, den avond van den 22ⁿ dus, deed de Duitscher een infanterieaanval op Lombardzijde.

Er werd geweldig gevochten. De Belgen hielden stand, maar ze waren te zwak in aantal om een onafgebroken barrikade te vormen en versche troepen konden een bres slaan tusschen de jagers en het 9^e. De jagers, die daardoor flankvuur kregen, moesten een eind achteruit trekken en aldus werd de verbinding nog wrakker.

Het laatste afscheid.

De vijand had dus een deel der duinen in zijn macht. Dan keerde hij zich tot de plaats zelf. Lombardzijde was vervolgens het tooneel van een worsteling man tegen man.

Tusschen het geschut door, klonken woeste kreten, vloeken, verwenschingen. Gewonden kropen weg, stervenden werden vertrappeld, dooden stapelden zich op.

« Na een soldaat verbonden te hebben, die zich als een leeuw geweerd heeft en wien een kogel, wang en neus doorboorde, zendt luitenant Van Parijs hem naar de hulppost der Palingbrug.

Majoor Lorent (van III-9) wandelt zenuwachtig op den weg van Nieuwpoort.

« Gaat ge naar Palingbrug, soldaat? Men moet ons volstrekt munitie sturen. Wij hebben niets meer. Als we binnen een half uur geen patronen krijgen, breekt alles. »

« Goed, majoor. »

De gewonde strompelt door de gracht, die vol dooden en bloedende, kruipende gedaanten ligt.

Naarmate hij de brug nadert, verdubbelt de kannonnade; door een onbegrijpelijke genade van het vuur, bereikt hij zonder nieuwe kwetsuur de herberg van de Palingbrug en treedt de eerste kamer binnen, welke tegen de kogels beschut is.

« Doe de deur toe! » huilen in koor de brankardiers.

« Munitie voor het 9^e », stamelt pijnlijk de soldaat. « Ze hebben ginder niets meer. »

Bij deze woorden maken de gewonden verschrikte gebaren. Een man, wiens rechterhand verbrijzeld is, betast met zijn linkerhand zijn patroontasch.

Op verzoek van een soldaat verklaart een officier van de achterhoede, dat een kaisson met munitie aan de Ieperstraat gereed staat, om bij de eerste kalnte te vertrekken.

Zij werd voor de derde maal bespannen. In deze verschrikkelijke vlaag kan geen enkele voerman over de brug.

« Geef mij patronen, ik ga ze brengen! » stamelt de gewonde van het 9^e.

Maar rond hem schudt men het hoofd; nooit is 't vuur zoo hevig geweest; van aan de zes bruggen tot Lombardzijde is het als een dreef van licht. Men moet wel wachten.

Wachten! Intusschentijd wordt de toestand ginds bij Lombardzijde steeds maar ernstiger. Het vijandelijk vuur vermindert niet. Iedere man bezit nog slechts twee of drie patronen; de banden der machinegeweren, welke zoo krachtdadig den weg veegden, zijn uitgeput.

Wetende dat de klank van een flinke stem een paniek kan bezweren, wandelt majoor Lorent achter de manschappen, roepende boven het ongelooflijk gerucht:

« Verroer u niet! Verroer u niet! »

Eensklaps spant deze uitmuntende officier het oor; hij verneemt het getrappel van troepen.

't Is de compagnie Lepage, tweede bataljon, die versterking brengt.

« Bravo! Hebben uw mannen patronen? »

« Honderd twintig! »

« Flink zoo! Verdeel er van in de rangen der onzen, opdat er met regelmatige tussenpoozen geschoten wordt. »

Bijna op 't zelfde oogenblik ratelt er iets in het duister. 't Is de kaisson. Ho, de dappere brigadier.

Hij springt verheugd naast den majoor. Zijn mantel is door kogels doorzeefd, hij heeft twee paarden verloren, vloog haast in de lucht, maar hij is hier....

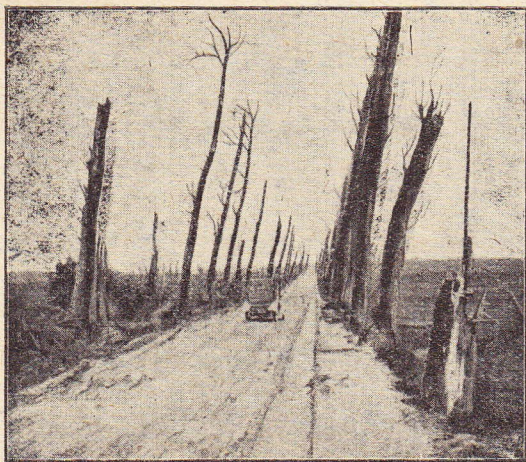
En gelukkig weer patronen te hebben, ten prooi aan zenuwachtige overspanning, die tijdelijk de vreeselijke uitputting beheerscht, schieten de mannen zonder onderbreking tot half zes; dan antwoordt men van de andere zijde niet meer; men hoort het overschot der aanvalsbataljons in galop het dorp verlaten. » (1)

De nieuwe dag lichtte over een afgrijselijk tooneel: gewonden... en hoopen lijken.

Burgers kruipen uit de kelders, verlaten hun woonplaats, dompelen verdwaasd heen, hun weg

HET FRONT IN OKTOBER 1914.

Weg van Ghelûvelt op Becelaere.

zoekend langs dooden en gekwetsten, over ineengewarrelde telegraafdraden, omver gestuikte palen en andere hindernissen.

De Franschen bezetten dan het dorp, met het oog op hun offensief.

Maar alle optimisme moest hier voor de werkelijkheid bezwijken. 't Ging als te Nieuwpoort, toen er gemeld werd « Reinig de straten, het bombardement is geëindigd », maar in den nacht een beschieting volgde, als nooit te voren.

Inplaats dat de Franschen er in slaagden uit Lombardzijde in de richting Westende op te rukken, moesten ze weldra het dorp opgeven en de linie terug brengen tot voor Nieuwpoort.

Westende, Middelkerke, Mariakerke, Oosten-de zouden vier jaar in de macht van den vijand blijven, die er echter evenmin in slagen zou, Nieuwpoort, dat hij zoo begeerde en waarvoor hij nog stroomen bloed offerde, te veroveren.

Zoo hebben we de gebeurtenissen beschreven over de gansche IJzerlinie tot 25 Oktober.

De toestand scheen hopeloos. Zeker, ook de Duitschers waren uitgeput. Zij hadden een geweldige krachtsinspanning ontwikkeld en lagen als hijgend van vermoeienis in de zoo duur gekochte stellingen. Maar de vijand had menschenmateriaal, kon de afgestreden troepen door versche vervangen en men moest dus een nieuwe reeks bestormingen verwachten.

Meerdere hulp voor de onzen bleef uit. Men had alle beschikbare reserves noodig van de Leie tot de Zee.

In dien uitersten nood zou ons hoofdkwartier een nieuw weermiddel toepassen, een laatste: het water!

Men verkeerde hier immers in de lage landen bij de zee, in het gewest van vlieten, slooten en dijken. Men had in den loop der tijden zoo dikwijls den vloed ter hulp geroepen als een machtigen bondgenoot en zou zulks ook thans doen. Eer we dit uitvoerig verhalen, moeten we voor den goeden samenhang der gebeurtenissen eerst even een blik slaan op de gansche linie, zooals deze intuschen ontstaan was van Elzas tot Nieuwpoort.

In korten tijd was nu een front ontstaan.

De slag aan de Marne had het evenwicht tus-schen beide partijen hersteld. Toen brak een derde tijdperk aan in den oorlog. Weer hoopten de Duitschers een omsingelingsbeweging uit te voeren. Eerst beproefden ze het bij Verdun. Een aanvallende massa troepen kwam uit Metz, bezette eenige hoogten, doch botste op al te hardnekkigen tegenstand voor het fort Troyon en week weer.

Enige dagen later scheen de vijand meer bijval te zullen behalen. Hij gebruikte nu vier legerkorpsen, stelde ze onder generaal von Strantz en liet ze steunen door zwaar belegeringsgeschut. Het fort Camp der Romains werd op 26 September genomen. De Duitschers trokken bij Sint-Mihel de Maas over en drongen tot in de vallei der Aire. Maar toen was het met de zege ook gedaan. De Franschen wierpen de Duitschers op de rivier terug.

De vijand zou dan op de andere flank, in het Westen, trachten zijn doel te bereiken. Alle versche troepen uit Duitschland en deze welke hij van het front wegnemen kon, vooral bij Nancy en in Elzas, moesten naar den rechtervleugel. Doch telkens vonden ze een vastberaden en kloekke macht verdedigers.

't Was de wedren naar de zee. En thans liep de linie van Pont à Mousson; over Verdun, Suippes, Reims, Laon, Soissons, La Fère, Compiègne, Chauny, Péronne, Albert, Bapaume, Arras, Douai, Lens, Rijsel, Armentières, Meessen, Ieperen, langs de Ieperlee en den IJzer naar Nieuwpoort.

En vier jaar lang bleef ze nagenoeg aldus liggen. Enkele punten van die linie dienen we even aan te stippen, daar ze voortdurend in onze verdere beschrijving zullen voorkomen.

Verdun laten we voorloopig onverlet. Wat daar thans gebeurde, verzinkt in het niet bij de latere feiten.

We hebben in het 1° deel reeds gezien, hoe Reims na den slag der Marne door de Duitschers verlaten werd. Hevige gevechten ontwikkelden zich nabij de stad. Hoeven, molens, hoogten werden hardnekkiger verdedigd dan vestingen. Beide partijen leden er zware verliezen, maar Reims bleef aan de bondgenooten.

Van 4 September 1914 tot 5 Oktober 1918 hield de vijand de stad onder zijn batterijen.

Den 17^{en} September braken er de eerste branden uit: tal van inwoners kwamen onder de beschieting om of werden gewond.

De vijand had tijdens de bezetting de beroemde kathedraal ingericht als lazaret. Om het gebouw voor granaten te vrijwaren, legden de Franschen er 70 tot 80 gewonden in, hieschen op elken toren de Roode Kruisvlag en meldden dit aan de Duitschers. Wat hielp het!

Den 18^{en} werd de kerk getroffen door granaten van 210, welke ramen uit de 13^{en} en 14^{en} eeuw verbrijzelde en nog andere schade aanrichtten. De sous-prefecture werd toen bijna geheel vernield.

Den 19^{en} gaat het er nog erger toe: het stadhuis,

het museum, de ambulancen, waaronder die van het meisjes-lycée, krijgen trefters en ook de zuidzijde der kathedraal werd geraakt. Tegen den middag regende het brandbommen in het midden der stad. Om vier uur bracht een projectiel het vuur aan de stellingen rond den noord-westelijken toren; die sedert 1913 hersteld werd. De vlammen liepen naar het dak over en verspreiden den brand tot in het stroo, waarop de Duitsche gewonden lagen. Redders snelden toe; toch kwamen een twaalfstal gekwetsten om. Aan wie de schuld van dit drama? Men had den vijand verwtigd. De kathedraal was een ambulance.

Het vuur tastte het aarts-bisschoppelijk paleis aan, waaruit men de kostbare verzameling oudheden niet meer bergen kon. De protestantsche kerk, het Bureel voor het meten van weefsels en de kazerne Colbert stonden op den boulevard de l'Est in lichte laaie. Meer dan 14 hektaren gebouwen brandden reeds.

Den 20ⁿ lagen de Place Royale en de rue Colbert geheel in puin. En zoo ging het maar voort.

De bevolking week aanvankelijk naar de zuid-westelijke wijken, die toen vrij bleven; maar toen ook daar de granaten insloegen, verliet een groot deel der burgerij de gedoemde stad. Op 1 November telde men onder de bevolking reeds 282 dooden.

Maar in 1915 verbleven toch nog 25.000 inwoners binnen Reims. De kelders werden het gewone verblijf. Men maakte onderkamers en voorzag later zelfs de kinderen van gasmaskers.

De maire, Dr Langlet, zat onder den grond de vergaderingen van den municipalen raad voor en toonde zooveel energie, dat de regeering hem reeds in November 1914 het kruis van het eerelegioen schonk. De postboden brachten regelmatig de brieven rond, tot in 't voorjaar van 1917 de gansche stad ontruimd werd.

Het parket en de politierechtbank installeerden zich in de kelders van het gerechtshof.

De aarts-bisschop, Monseigneur Luçon bevond zich in Oktober 1914 te Rome voor het concilie, maar toen dit geëindigd was, keerde hij naar Reims terug.

M. Sainsaulieu, architect der kathedraal, bleef op zijn post, liet de kunstschaten wegnemen en nam na elke beschieting der kerk de noodige maatregelen om verdere instorting te voorkomen of reeds schade te herstellen.

De sapeurs-pompiers waagden voortdurend hun leven om de branden te blusschen.

De scholen waren gesloten en de kinderen liepen op straat. Ze liepen daar groot gevaar, niet alleen rechtstreeks door de beschieting, maar ook door het opzoeken van granaatkoppen en ander tuig. Men besloot de klassen weer te openen... natuurlijk onder den grond en den 7ⁿ December 1914 werd er voor het eerst onderwijs verstrekt, en wel in den wijnkelder der firma Pommery, boulevard Henri-Vasnier. 't Was de school « Maunory », die slechts op 1200 meter van de vijandelijke linies lag. Andere moesten dan nog geopend worden en zoo toonden ook onderwijzers en onderwijzeressen groote toewijding midden in de gebombardeerde stad.

Winkels boden gelegenheid allerlei waren te

koopen en men zag zelfs vrouwen door helmen beschermd de waren rond brengen.

En M. Dramas zorgde er zelfs voor dat de inwoners hun blad kregen: « L'Eclaireur de l'Est ». Zoo paste Reims zich aan de nieuwe toestanden aan.

Een volgend punt is Laon, ook bekend om zijn wonderschoone kathedraal. De ongelukkige stad werd reeds op 2 September 1914 bezet en moest het zware juk tot het einde dragen.

Niet ver van daar, te Soissons, woedde de slag. Laon ligt op een berg. Van hier vertrokken duizenden soldaten naar de vlakke, waar ze gingen strijden en sterven. Of ze keerden terug, gewond, verminkt. Velen bezweken in de hospitalen der stad.

In de nabijheid liggen Laffaux, Chemin-des-Dames, Chavignon, namen die dikwijls terug zullen keeren.

Laon werd ook een rustpunt voor de Duitsche troepen en hun officieren. Deze laatste gingen dan op de jacht in het woud van Marchais en de gehate overste der politie, Binocot, stelde dan jonge meisjes aan om het wild voor de heeren op te rapen. Dikwijls begaf de keizer zich naar deze stad; dan werden strenge maatregelen genomen. Menigeen, die zich op dien dag voor zijn raam durfde vertoonen, werd aangehouden en zelfs naar Duitschland gestuurd.

Ook een volgende plaats La Fère, was een Duitsche garnizoenplaats. Er verbleven doorlopend 4000 soldaten. 't Was hier dat Wilhelm II eens de manschappen toesprak en uitriep:

« Al moesten we de laatste patroon verschieten en de laatste reserven in den strijd zenden, toch gaan we naar Parijs. »

La Fère moest de verdrukking verduren van af 31 Augustus 1914, maar van de 3200 inwoners waren er slechts 800 gebleven.

Alle scholen dienden tot ambulance. De kazernen werden hersteld. Dadelijk bezaaiden de Duitschers de velden in den omtrek. En oneindig veel werd er geplunderd en naar Duitschland gestuurd.

Chauny, dat 15 kilometer ten Noorden van Noyon ligt, was de zetel van een legerstaf en herbergde steeds minstens drie generaals.

In vier maanden tijd verpleegde men er 30.000 gewonden. En de hospitalen namen alleen die patiënten op, welke niet in staat waren naar België of Duitschland gevoerd te worden.

Landstorm legde in de omgeving allerlei verdedigingswerken aan.

Gedurig trokken er troepen door.

Den 14ⁿ September 1914 was Peronne, dat we in het 1^e deel reeds beschreven, van zijn eerste bezetting bevrijd.

Maar van af 19 September scheen de toestand der Franschen weinig geruststellend. De jongelingen der lichting 1915 en de weerbare mannen van 35 tot 45 jaar moesten de stad verlaten en zich naar Amiens begeven.

Patroeljes botsten bij Villers, Carbonel, Saint-Christ, Barleux op elkaar.

Den 23ⁿ werd er hardnekkig gevochten bij Cartigny en Bussy.

En den 24ⁿ trok reeds een Duitsche batterij door de stad. Weldra volgden troepen, even talrijk als

Duitsche matrozen op uitzicht in het duin bij Oostende.

bij den eersten inval. Het woord was aan het kanon.

De Duitschers eischten een oorlogsschatting van 20.000 frank.

Den 6ⁿ Oktober moesten alle jongelingen en mannen van 16 tot 50 jaar zich naar de mairie begeven. Tien minuten na het appel, drongen soldaten en gendarmen de huizen binnen.

Onmogelijk de verslagenheid en het geweend der vrouwen te beschrijven. De soldaten voerden alle mannen aan, welke ze in de woningen aantroffen of in de straat ontmoetten, en leidden ze naar het stadhuis. Daar zetelde een bureel.

De mannen moesten revuë passeeren. De maire verdedigde hun belangen en slaagde er in menig-een los te spreken.

Allen, die een openbaren dienst vervulden, werden vrijgesteld.

Zij, die « genomen » waren, zooals men zegde, mochten niet naar huis terug keeren, doch moesten naar de kazerne. Zij zouden 's anderendaags naar Duitschland worden gevoerd.

Nog altijd hoorde men het geschut. De Duitschers namen alles, rooiden de aardappelen, dorschten het graan, waarvan ze een deel naar hun land stuurden, en ledigden de winkels om hun troepen te voeden.

In de dorpen was er geen deugdelijk paard meer. De vijand stuurde zooveel hij maar kon naar Duitschland. Ook de meubels van een aantal woningen vertrokken aldus. Uit het slachthuis roofde men 30.000 huiden voor de Deutsche looierijen.

Nog altijd hoopte men dat de Franschen Peronne opnieuw zouden bezetten.

Den 16ⁿ Oktober was de verwachting gespannen.

De Duitschers haalden hun vlag van het stadhuis in. Het nieuws vloog van mond tot mond. Men lette op alles. De konvooien schenen zich naar de Faubourg de Bretagne te richten: dat was de goede richting.

Een koortsachtige nacht! En 's morgens wree-de teleurstelling. Breeder en uitdagender dan ooit wapperden de Deutsche kleuren aan de mairie. 't Was een eenvoudige verandering van kommandantur geweest. Von Ranke vertrok en leverde het gezag over aan kolonel von Krupka.

Van af den 1ⁿ Oktober werden ook uit de omge-

ving jongelingen en weerbare mannen weggevoerd. Omlijst door soldaten trokken de droevige stoeten langs Bapaume of Peronne naar Cambrai en langs Nesle, Ham of Noyon naar Saint-Quentin.

En niet alleen mannen, doch ook vrouwen moesten van dit ongelukkig Sommegebied heengaan.

Den 1ⁿ Oktober werden aldus de vrouwen van Ovivillers-La Boisselle en Mametz bij Albert, van Estrées-Deniecourt bij Chaulnes weggevoerd, zonder dat men hen gewaarschuwd had. De rampzaligen mochten zelfs niet wat linnen meenemen. Ze moesten twintig kilometer ver tot Peronne te voet gaan. Er waren ouden bij en gebrekkigen, welke men in kinderwagentjes voortduwde.

Neen, niet alleen rond Antwerpen of in het IJzergebied en het Iepersche zag men in deze tragische Oktobermaand triestige optochten. Uitgeput van vermoeienis, zwak van honger, bereikten die vrouwen Peronne, waar de Duitschers hen in een onbemeubeld huis opsloten. Er was daar geen stoel, geen bank, geen pijltje stroo, geen licht om den nacht door te brengen. Men behandelde geen dieren zooals men het dezen bannelingen deed.

Den 13ⁿ Oktober zag men de mannen van Cur-lu, met hun pastoor aan het hoofd, de smartelijke baan der deportatie opgaan. In het dorp bleven slechts kinderen, vrouwen en Deutsche soldaten over. Vier dagen later volgden de mannen van Ham-Monacu; de vrouwen dezer plaats moesten nog twee dagen wachten om te vertrekken, en zoo rukte men de huisgezinnen uit elkaar.

Te Peronne stierven 388 der verbannen van ellende, in twee maanden tijd.

« In de stad ziet men slechts grijsaards, gebrekkigen, kreupelen, groepen oude boeren met verwarden baard, havelooze vrouwen en kinderen, die uit bedelen gaan », zoo schreef de aartspriester van Peronne.

Wat ellende overal! De kerk van Bazentin was ambulance. De pastoor, een grijsaard van 80 jaar, zag hoe de soldaten de eene bank na de andere namen, aan stukken zaagden en verbrandden. De kommunitafel, nog met het wit kleed bedekt, onderging hetzelfde lot.

Den 16ⁿ Oktober moesten de twee honderd bewoners voor den kommandant verschijnen en daar staan wachten. Waarom? Ze begrepen het